

in zijn eigen fractie geen meerderheid meer vond; ook daar groeide allengs de groep, die leergeld wilde betalen voor de reeks van nederlagen van de katholieke politiek. Waarom kostte het echec van de katholieke politiek Romme uiteindelijk niet zijn politieke hoofd, dat hij evenwel ridderlijk heeft aangeboden? Bank zoekt de verklaring hiervoor in de traditionele volgzzaamheid van de katholieken jegens hun leiders, in de politieke eenheid die solidariteit vereiste en daarom het oplossen van conflicten zoveel mogelijk binnenskamers voorschreef, en vooral in het primaat van de binnenlandse coalitiepolitiek, waarbij Romme als de verdediger bij uitstek van de samenwerking met de PvdA niet gemist kon worden. Dit primaat en de veronderstelde superioriteit van de morele en legalistische noties legden Rommes horizon bij Zevenaar. Keek de politieke leider verder, dan zag hij slechts wat hij wilde zien. Bank is nogal terughoudend in het beoordelen van de individuele personen. Maar wat is erop tegen om Romme vanwege zijn behandeling van een in zijn politieke leven toch niet onbelangrijke zaak, die vanwege de bemoeienis van de Verenigde Staten en de Verenigde Naties al spoedig een internationale zaak was geworden, niet onder de grote staatslieden te rekenen?

Een laatste punt betreft de verantwoordelijkheid van de katholieken in Nederland voor het verloop van de dekolonisatie. Door alleen over de katholieken te schrijven, laadt Bank de schijn op zich te menen dat alles, dat ten aanzien van Indië mis is gegaan, voor hun rekening komt. Natuurlijk dragen de katholieken in Nederland grote verantwoordelijkheid voor het Indonesische drama. Maar wie in Nederland eigenlijk niet, de communisten uitgezonderd? Banks bewering dat een katholieke emancipatie in Nederland korte tijd hindernis kon zijn voor een emancipatie van Indonesië, gaat veel te ver. Zij is de slotzin van het boek en gelukkig bekende Bank tijdens de promotieplechtigheid dat hij een uitsmijter nodig had. Als zodanig is de bewering wel aardig, maar meer dan een hypothese, waarvan de juistheid nog maar eens aangetoond moet worden, is zij niet. Men zou evengoed kunnen stellen dat de katholieke emancipatie juist erger heeft voorkomen. Immers wat zou het alternatief zijn geweest bij het ontbreken van een katholieke emancipatie in Nederland? Gelet op de jaren twintig en dertig lijkt mij er iets voor te zeggen zijn dat althans de politiek dan nog enige tijd door Colijnse handen bepaald zou zijn gebleven en dat de emancipatie van Indonesië dan nog veel meer gehinderd zou zijn; dan zou er pas flink op losgehakt zijn.

Mijn veronderstelling laat die van Bank uiteraard onverlet, maar zij klinkt vriendelijker. Om misverstanden uit te sluiten, het is niet mijn bedoeling om de verantwoordelijkheid van de katholieken te bagatelliseren. Wel ben ik van mening dat die verantwoordelijkheid pas haar juiste maat kan krijgen, als de anderen (socialisten, liberalen en protestanten) ook hun deel hebben toegemeten gekregen. Met name een studie over het deel dat aan de socialisten behoort toe te vallen, is gewenst, maar dan wel geschreven met dezelfde kritische zin als die welke Bank ten aanzien van de katholieken aan de dag heeft gelegd.

J. Bosmans

Fenna van den Burg, *De Vrije Katheder, 1945-1950. Een platform van communisten en niet-communisten* (Diss. Groningen 1983; Amsterdam: Van Gennep, 1983, 378 blz., f38,50, ISBN 90 6012 558 4).

De Vrije Katheder, gesticht door enkele communistische studenten in Amsterdam in november 1940, was aanvankelijk een verzetsblad voor studenten. Vanaf 1943 werkten ech-

ter ook niet-communisten mee en werd het een blad dat zich richtte tot kunstenaars en intellectuelen in het algemeen. De *VK* bleef na de oorlog uitkomen en wel als weekblad; in 1946 fuseerde het blad met *De Vrije Kunstenaar*, welke van oorsprong eveneens een illegaal orgaan was. *De Vrije Katheder* gaf veel informatie over kunst en cultuur en fungeerde als discussieorgaan voor communisten en niet-communisten; men poogde de zogeheten progressieve krachten over de partijpolitieke tegenstellingen heen te bundelen. Vanaf 1948 ging het met de *VK* bergafwaarts; het werd een maandblad en er moest in toenemende mate geld bij. Het ideaal van een linkse samenwerking was een illusie gebleken en het blad kreeg de doodsteek toen de CPN zich met het beleid van de redactie ging bemoeien. In mei 1950 werd de *VK* opgeheven.

Mevrouw F. van den Burg, als wetenschappelijk medewerkster verbonden aan het Polemologisch Instituut te Groningen, promoveerde in juni 1983 op de *VK*. Zij heeft zich in haar boek geconcentreerd op de inhoud van het blad van de laatste vijf jaar. Zij plaatst haar analyse tegen de achtergrond van de politieke en culturele opvattingen en gebeurtenissen van die jaren en daardoor is een boeiend tijdsbeeld ontstaan. De toelichting, welke zij geeft bij de onderwerpen en de personen die ter sprake komen, is door enkele recensenten als te uitvoerig omschreven. Ik ben het met die opmerking niet eens; in tegendeel, deze dissertatie is mede vanwege de aanvullende informatie het lezen waard. Terecht is er een handelseditie van verschenen. Het is evenwel vreemd dat de uitgever op de omslag niets over de auteur meedeelt.

Van den Burg was als polemologe vanzelfsprekend geïnteresseerd in de Koude Oorlog. Gewoonlijk overheersen bij de bestudering van dit verschijnsel de internationale aspecten en komen de effecten op nationaal niveau op de tweede plaats. Van den Burg vroeg zich af wat er gebeurt als mensen, die elkaar altijd waardeerden, door zoiets als de Koude Oorlog uiteen worden gedreven en niet meer met elkaar kunnen omgaan. Zij besloot dit uit te zoeken voor Nederland en belandde via de bestudering van De Derde Weg, de vredesbeweging uit de jaren vijftig, bij de *VK*, die immers de oost-west-tegenstellingen wilde overbruggen en vooral als gevolg van de Koude Oorlog ten onderging. Dit las ik in een interview, dat haar door een dagblad ter gelegenheid van haar promotie werd afgenomen. Waarom werden deze bijzonderheden niet in de inleiding opgenomen, samen met de kritische opmerkingen in de noot op bladzijde 333 over de reactie van de CPN en de PvdA op de oprichting van De Derde Weg?

Van den Burg heeft voor haar onderzoek hoofdzakelijk drie soorten bronnen gebruikt. Zij bestudeerde de inhoud van het blad, sprak met de redacteuren en medewerkers (of de nabestaanden) en raadpleegde enige archivalia, welke M. de Swaan, die na de oorlog de directie van het blad voerde, heeft nagelaten. Ik wil enkele opmerkingen maken over het gebruik van deze bronnen.

De analyse van de inhoud van de *VK* is voorbeeldig. De thema's die zij behandelt zijn: de naoorlogse politieke ontwikkeling, de ideologische knelpunten bij de linkse samenwerking, de opstelling van de intellectueel tegenover de arbeidersbeweging, de kunst en de socialistische maatschappij, en het ontstaan van de Koude Oorlog. De opzet en de grondigheid van het onderzoek doen denken aan het bekende boek van Thys over *De Kroniek van Tak*. Heeft de schrijfster niet overwogen om, in navolging van Thys, haar boek te completeren met registers op de inhoud van de *VK*?

Van de redacteuren en medewerkers was op één na iedereen bereid inlichtingen te geven. De uitzondering was L. Mok. Hij voelde er klaarblijkelijk niet voor om over zijn politieke en maatschappelijke opvattingen van destijds te praten. Men kan zich afvragen hoe zijn weigering een promovenda gegevens te verschaffen zich laat rijmen met het ambt van

RECENSIES

hoogleraar, dat Mok sedert 1979 in Rotterdam vervult. Was evenwel de informatie, die Van den Burg van Mok wilde hebben, niet van anderen te verkrijgen? Vermoedelijk heeft de schrijfster het met haar gesprekspartners niet of vrijwel niet over anderen gehad. Had zij dat wel gedaan, dan had zij zonder twijfel ook wetenswaardigheden kunnen vernemen over S. Diamant, die zij in de *VK* is tegengekomen maar niet kon identificeren.

Het archief-De Swaan is door Van den Burg niet beschreven. Het is daarom niet duidelijk of zij daarin gegevens over de bedrijfsvoering van het blad - een onderwerp dat onbesproken is gebleven - had kunnen vinden. Wel wordt meegedeeld dat De Swaan de tekorten aanzuiverde, maar hoe vaak dat gebeurde en om welke bedragen het ging wordt niet verteld. Behalve een enkel gegeven uit de balans per 31-12-1945, de oplage in de periode 1945-1950 en de uitkomsten van een lezersonderzoek in 1947, worden er geen cijfers gegeven. Ook blijft men in het ongewisse over de hoogte der honoraria die werden betaald.

Zoals opgemerkt heeft Van den Burg zich geconcentreerd op 1945 en volgende jaren. Het ontstaan van de *VK* en de gang van zaken tot aan het eind van de oorlog worden slechts vluchtig behandeld. Gelet op haar belangstelling en de uitgangspunten bij het onderzoek is dat te billijken. Nochtans vind ik het onjuist dat zij zo beknopt is over drie redacteurs van het eerste uur: Tilly de Vries, Hans Katan en Harm Veldman. Deze drie hebben de oorlog niet overleefd; de eerste en laatste kwamen in een concentratiekamp om, Katan werd gefusilleerd. Andere redacteurs en medewerkers hadden meer geluk en overleefden de Duitse bezetting; omdat zij ook in het naoorlogse blad een rol speelden wordt er over hen uitvoerig bericht. Ook van B. Riezouw wordt een biografie gegeven, hoewel hij zich in mei 1945 als redacteur terugtrok en daarna slechts incidenteel in de *VK* heeft geschreven. De schrijfster is verder zo attent om in een bijlage de verdere levensloop van een aantal redacteurs en medewerkers te beschrijven. Het is prettig om te weten hoe het Meilink, De Froe, Flothuis, Wiessing, Van der Land en anderen na de opheffing van de *VK* is vergaan, maar ik denk dat veel lezers van dit voortreffelijke boek ook wel iets meer hadden willen vernemen over de korte levens van De Vries, Katan en Veldman.

H.J. Scheffer

W. Dercksen, P. Fortuyn, T. Jaspers, *Vijfendertig jaar SER-adviezen, I, 1950-1964* (Deventer: Kluwer, 1982, 557 blz., f54,—, ISBN 90 312 0165 0).

In de jaren zeventig is de Sociaal-Economische Raad, vooral dankzij de kritiek van A. Peper, een tijdlang onderwerp geweest van felle discussie in de kring van geïnteresseerden in arbeidsverhoudingen. De raad werd wel opgevoerd als het voorbeeld van een achterhaald 'harmoniemodel' in die verhoudingen. De discussie is geluwd, Peper werd nog een tijdlang kroonlid van de SER, en achteraf dringt de vraag zich op, of 'harmoniemodel' wel zo'n adequate beschrijving was van de werkelijke gang van zaken in het arbeidsvoorwaardenoverleg en de sociaal-economische beleidsvorming in Nederland in de jaren vijftig en zestig.

De monumentale studie van W. J.P.M. Fase, *Vijfendertig jaar loonbeleid in Nederland* (Alphen aan den Rijn, 1980) schiep de nodige twijfels. Ze worden bevestigd in de samenvatting van de eerste veertien jaar advieswerk door de Sociaal-Economische Raad die Fortuyn, Dercksen en Jaspers eind 1982 publiceerden. Een boek dat de hele periode van de 'geleide loonpolitiek' omvat. In hun analyse van die adviezen stellen de drie auteurs: 'ons onderzoek... laat van [het] sprookje [van de harmonie in de arbeidsverhoudingen] niet al-